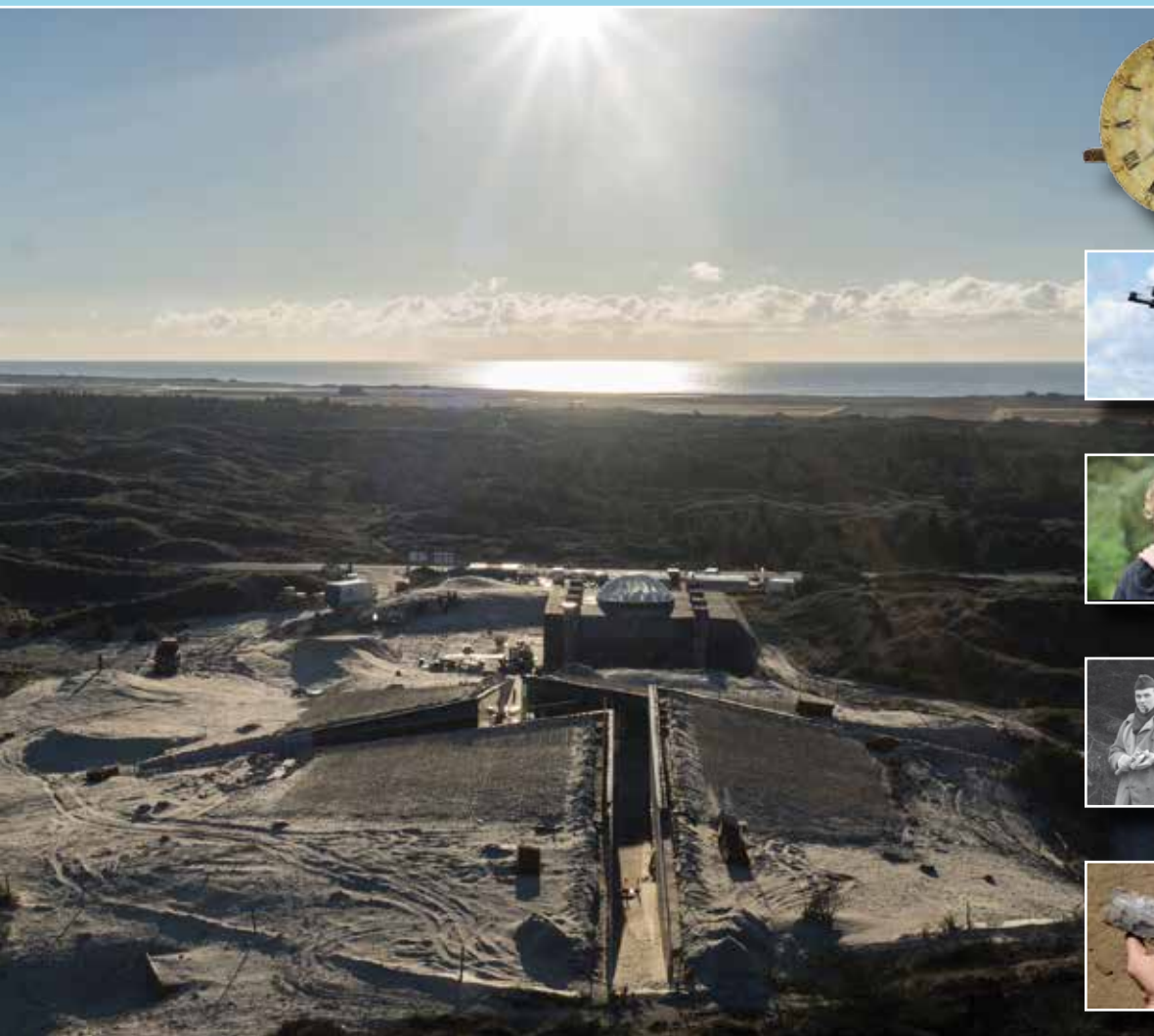

opdatering

Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum

2016

opdatering

Årbog for Vardemuseerne &
Ringkøbing-Skjern Museum 2016

opdatering
Årbog for Vardemueerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2016

© Forfatterne, Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2017

Redaktion: Christian Ringskou og Tine Lorange

Korrektur: Harriet Ludvigsen

Grafisk tilrettelæggelse: Tine Lorange

Fotos og illustrationer: med mindre andet er angivet
ved de enkelte fotos og illustrationer tilhører
billedmaterialet i denne bog Vardemuseerne,
Ringkøbing-Skjern Museum eller Arkæologi Vestjylland

Alle kort, Danmarks Højdemodel og
ortofotos: ©Geodatastyrelsen

Skrift: Myriad Pro

Papir: 130g Silk

Omslag: 250g Arktika

Tryk: Strandbygaard Grafisk A/S, Skjern

ISBN 978-87-89834-96-2

ISSN 1903-9581

Kære Læser!

At udgive en årbog medfører en lang række rutiner og gentagelser. Først skriver de venlige redaktører til de potentielle skribenter og beder om forslag til artikler. Det får ofte mange til at love at skrive. Så beder de tålmodige redaktører om artiklerne. Og de rykker for dem. Dernæst skriver de flittige skribenter, og der kommer en ordentlig bunke artikler, der kræver mere eller mindre redaktion af de travle redaktører. Nogle af artiklerne kommer endog til den aftalte tid. Så rykker de let stressede redaktører for de artikler, der var lovet men ikke afleveret. Og pludselig – få minutter før deadline – er der 25 artikler og mere end 200 siders spændende læsestof. Den sidste del opleves hvert år som et mirakel både af de glade redaktører og af alle os andre.

Mellem to årbøger ligger selvfølgelig et helt års arbejde på museerne. Med udgravninger og udstillinger; med forskning og formidling; med arkivstudier, magasinstudier, feltstudier, registreringer og kasseringer. Med vedligeholdelse af bygninger, ombygning, nybygning og med administration og bogholderi. Med udvikling af nye undervisnings-tilbud og afvikling af velafprøvede. Med nye metoder i felten, med at lære nyt udstyr at kende og med at svare på bunker af spørgsmål fra interesserede borgere.

Og det er i virkeligheden det, der er det mirakuløse: Mellem alt dette arbejde, får de to museers engagerede medarbejdere hvert år tid til at skrive om nogle af alle de

ting, de går og arbejder med. Og nogle af disse artikler er altså blevet til denne årbog.

Tak til Niels Windfeld Lund og Peder Gammeltoft for jeres bidrag til vores årbog. Tak til dygtige praktikanter, der kronede korte men værdifulde ansættelser med artikler. Tak til de mange medarbejdere på museerne, til de mange frivillige og til medlemmerne af museumsforeningerne for Jeres store arbejde og engagement: Det er det, mindst lige så meget som vore udstillinger og samlinger, der gør vores to museer til noget særligt. Tak til skribenterne for at have omformet noget af alt dette arbejde til gode, oplysende og inspirerende artikler. Tak til de hårdtarbejdende redaktører, der med en jernhånd i en fløjlshandske styrer os sikkert i havn med endnu en se- og læseværdig bog. Og endelig tak til Jer læsere for at købe og læse bogen. Det er jo i høj grad for Jeres skyld, vi tager rutinen én gang til. Men også fordi vi kan lide det.

God læselyst

Kim Clausen og Claus Kjeld Jensen

P.S. Museet for Varde By og Omegn har ved årsskiftet 2016/2017 ændret navn til Vardemuseerne, da museet fusionerede med NaturKulturVarde. Selvom artiklerne således vedrører arbejde, der er lavet under museets gamle navn udgives årbogen under det nye. Så alt er trods alt ikke ved det gamle...

Indhold

- 6** Museumsforeningernes årsberetninger
- 16** Årets gang i ArkVest
Af Lene B. Frandsen & Poul K. Jørgensen
- 18** På gennemfart i Torsted
Af Jonatan Rose Andersen
- 29** Gravplads med udsigt
Af Karen Bjelke Fisker & Stina Trolldoft Andresen
- 39** Ulvetider i 1600-tallets Vestjylland
Af Peder Gammeltoft
- 47** Jens Harpøth – Ringkøbings polyhistor
Af Niels Windfeld Lund
- 58** "Med Flid har jeg bestræbt mig"
Af Anders Kilgast Jensen
- 69** "En lavning i Terrænet, fyldt med Vand, uden Afløb"
Af Bjarke Kampp Hansen
- 80** Tiden går
Af Christian Ringskou
- 87** Vestergade
Af Christian Ringskou
- 97** Badehusene i Nymindegab
Af John V. Jensen & Tine Lorange
- 104** Hitler, naziguldet og de ungarske soldater
Af John V. Jensen
- 119** Ønsk dig ikke at have oplevet disse Dage...
Af John V. Jensen
- 126** Nedbrydning, forandring og en ny begyndelse
Af John V. Jensen
- 155** Samarbejde om læring
Af Pernille Ø. Sørensen
- 166** Begyndelsen på et formidlingssamarbejde
Af Anders Bloksgaard Poulsen
- 171** Frivillige Vikinger
Af Signe Øster Kæmpegaard
- 176** På vej mod "verdens bedste museum"?
Af Mette Bjerrum Jensen
- 184** Årets udgravninger
Af arkæologerne i ArkVest

Badehusene i Nymindegab

– lidt om badningens og badehusets kulturhistorie

Af John V. Jensen & Tine Lorange

På Nymindegab Museum kan man på udendørsarealet se et lille grønt skur, som for så vidt kan have været brugt til opbevaring af hvad som helst. Hvis ikke det var fordi der står "Privat Badehus" på døren, ville man ikke lige umiddelbart kunne se, hvad det har været brugt til. Badehuset blev overdraget til museet af Familien Schaumann omkring 1988, og det skulle efter sigende være det sidste badehus i Nymindegab. I et notat fra indleveringen ved vi også, at højesteretssagfører Krag og dennes familie havde et rødt badehus. Ligeledes et rødt badehus havde pensioneret oberst Gram og hans familie, men Nymindegab Kros badehus var hvidmalet. Familien Mackeprang, der ejede Lodshuset (på Redningsvej), havde et, så vidt Finn Schaumann (f. 1935) husker, grønt badehus, og samme grønne farve havde familien Schaumanns.

Badehuset består blot af et enkelt rum med et vindue til venstre for indgangen, som er placeret i husets endevæg. Inde i huset var der en bænk og nogle knager på væggen, hvor man kunne hænge sit tøj. Derudover kunne der være nogle sildekasser, der kunne tages ud og bruges til bænke. I badehuset klædte man om, og man kunne efterlade håndklæderne og madkurven, mens man gik i vandet. Når man forlod stranden, kunne man låse af og efterlade det, man ikke behøvede at tage med tilbage til sommerhuset.

Familien Schaumann benyttede deres badehus helt frem til omkring 1980, da det blev forbudt at placere dem på stranden. Finns far Max Schaumann opnåede dog dispensation til fortsat at opstille sit badehus, efter sigende

"indtil han ikke længere kunne dokumentere, at han levede", fortæller Finn.

Badehuse til brug på stranden er et interessant lille kapitel af Vestkystens og dermed også i Nymindegabs historie. Badehusene havde deres tid frem til godt og vel

Badehuset på Nymindegab Museums aktivitetsområde.

midten af 1900-tallet. Når det gælder Nymindesgab har vi gennem familien Schaumann et godt kendskab til det sidste badehus. Men hvad er historien bag badehusene?

Sundhed og styrke

Badehuset er i sagens natur nært knyttet til badningens og især havbadningens historie og går tilbage til 1700-tallets Sydengland, hvor tidens gryende interesse for og optagethed af naturen ledte til badning for sundhedens skyld. Inde på fastlandet gav det udslag i en interesse for helsebringende kilder (kursteder), mens havbadningen blev et nyt fænomen ved kysterne. *Vandet* havde ganske vist også i tidligere tider spillet en rolle som et element hvor befolkningen kunne søge lindring for forskellige lidelser bl.a. ved de *hellige kilder*, som mentes at have størst kraft omkring Valborgsaften eller Skt. Hans nat.

De reformatoriske præster bekæmpede dyrkelsen af helligkilderne og var derved med til at skabe plads til den moderne lægevidenskab. På billedet Hellig Kors Kilde ved Undløse, Vestsjælland. Foto: Niels A. Hansen

1700-tallets og oplysningstidens interesse for vandets helbredende virkning adskiller sig fra den ældre tradition derved, at det er den gryende moderne naturvidenskab og lægestanden, snarere end præstestanden, der bar de nye tanker frem. I midten af 1700-tallet forsøgte man sig i den engelske by Scarborough med terapeutiske nedsænkninger i koldt vand for at opnå sundhed og styrke.¹ Og nogenlunde samtidigt bemærkede britiske læger den gavnlige effekt, badningen og den friske luft havde på bl.a. lunge- og kirtelsygdomme. Denne opfattelse bredte sig snart til kontinentet først til Frankrig og de tyske småstater.² I det tysktalende område opstod den første kurbadeanstalt i Doberan lidt vest for Rostock (Pommern) i 1794. I Danmark anlagdes den første kurbadeanstalt og (mineralsvandsfabrik) i Kongens Have *Rosenborg Brøndanstalt* i 1831.³

Fra vore hjemlige egne fortælles det om digteren Johannes Ewald (1743-1781), at "for at komme bort fra Hovedstaden, ogsaa af Sundhedshensyn, havde Ewald fra 1773, for Sommer og Vinter, givet sig i Kost i Rungsted, et Fiskerleie ved Øresund, et par Miil fra Kjøbenhavn".⁴ På grund af sit dårlige helbred (og drikfældighed) blev Ewald altså installeret på Rungsted Kro (Rungstedlund), hvor Øresunds friske vand og luft skulle gøre ham godt. Ewalds rekreationsophold er en tidlig markør for en helt ny trend, hvor landets rigeste familier begyndte at flytte ud på landet om sommeren. Indtil da lå landstederne kun meget sjældent ved kysterne med direkte mulighed for badning. Udbygningen ved kysterne skete i begyndelsen især i Nordsjælland. Ved 1800-tallets slutning blev det velstående borgerskab også interesseret i sommerlivet, og de nybyggede landsteder blev efterhånden mindre, men til gengæld fik flere del i sommerglæderne.⁵

Badekulturen, som vi kender den, går ikke så mange år tilbage i tiden. I den form vi kender er den ikke meget mere end 250 år gammel, hvor den er ældst. I Danmark er den måske omkring 200 år gammel. Og det er vel i virkeligheden først efter 1945 og måske først med privatbilismen i løbet af 1960'erne, at badekulturen fandt sin nuværende

Bademaskiner ud for Bognor Regis i det sydlige England.

form, og det for alvor blev noget for hele befolkningen. Endnu i 1800-tallet var *ferie*, forstået som en række sammenhængende rekreative fridage, et ukendt begreb for størsteparten af befolkningen.⁶ Selve betegnelsen ferie kommer af latin *feriae*, som oprindeligt blot betød helligdage eller religiøse festdage, hvor der ikke blev arbejdet, men bedt til guderne.⁷

Badekulturen kommer til Danmark

Ikke mindst Nordsøkysten var velegnet til kursteder. Den ny skik spores i første omgang på den friske ø Norderney (1797), et sted som bl.a. Karen Blixen har skildret i *Syndfloden over Norderney* i bogen *Syv fantastiske fortællinger*. Ligesom også Cuxhaven ved Bremen (1816) hører til blandt de ældste. Blot få år senere finder vi også den ny skik udbredt til de danske vadehavssøer, hvor *Wilhelmine-Søbad* på Føhr (Föhr) fra 1819 er det ældste eksempel. Siden bredte havbadningen sig til de andre vadehavssøer under dansk herredømme som Sild (Sylt), Rømø og Fanø. Efter krigsnerlaget i 1864 blev Føhr, Sild og Rømø først en del af den præjssiske provins Schleswig-Holstein som i 1871 blev en del af det tyske kejserrige. Tilbage af vadehavssøerne var nu

kun Fanø på danske hænder, og derfra vandrede interessen for den jyske vestkyst langsomt nordpå.⁸

Ser vi nærmere på badevognene og badehusene skal disse forstås i forhold tidligere tiders syn på menneskekroppen samt de samfundsmæssige forestillinger om sædelighed, der dengang var gældende. Badevognene kender vi fra netop vadehavssøerne, men de stammer oprindeligt fra Sydengland. På engelsk taler man om *Bathing Machine* (da. bademaskiner). Dette begreb er overtaget af svenskerne, der også taler om *Badmaskin*, mens man på tysk taler om *Badekarre* (badekærre), som ligger nærmere på det danske *badevogn*. Den sammenfaldende sprogbrug skyldes sandsynligvis, at brugen af dem kom til Danmark via vadehavssøerne.

Disse oftest firhulede vogne blev i bl.a. England med hestekraft trukket ud fra stranden indtil den badende var tilstrækkeligt langt ud i vandet, hvorpå man omklædt kunne gå i vandet på sikker afstand af nysgerrige blikke, der måske kunne skimte en badenymfe iklædt badetøj, som omkring år 1900 havde større lighed med vore dages omdiskuterede burkinier end med bikinien. Denne påklædning havde foruden en moralsk begrundelse også

Hestetrukne victorianske "bademaskiner".

en social, nemlig at solbrændthed ikke var ønskeligt, for det var jo den kulør landbefolkningen havde, og den ville det bedre borgerskab ikke slås i hartkorn med.⁹

H.C. Andersen (1805-75) omtaler brugen af disse badevogne i sin dagbog fra sit besøg på Føhr i 1844: "Man klæder sig af, mens Karlen til Hest med store Støvler paa trækker Badehuset ud i Vandet, stiger Floden for stærk, kommer han igjen og haler lidt op; man drages siden op paa Sandet og bliver under Touren færdig med at klæde sig paa".¹⁰ Som det fremgår var det meningen, at man kunne gå i vandet uden på noget tidspunkt at blotte sig for andre. Vi støder på samme badeskik hos H.C. Andersens samtidige engelske forfatterkollega William Makepeace Thackeray (1811-63), der i romanen *Vanity Fair* (da. Forfængelighedens Marked) fra 1847-48 også har en passage, hvor han fortæller, at man kunne gå ind i sit Badehus (bathing machine) og køre ud i vandet.¹¹ Hvad der også ret tydeligt fremgår af beskrivelserne er, at badning og badning fra disse badevogne eller badehus, som Andersen kalder det, var forbeholdt datidens elite alene. H. C. Andersen var kong Christian 8's gæst på Føhr!¹² De mobile badehuse findes dokumenteret på både

håndtegninger og gamle fotografier. Vel demonstrerede brugen af badevogne klasseforskelle og ulige fordelt velstand, men de hører også hjemme i en tid, hvor kønnene var opdelt i forbindelse med badning. I Storbritannien var det eksempelvis indtil 1901 af sædelighedshensyn forbudt for mænd og kvinder at bade sammen. Da denne lov blev afskaffet gik badevognene af brug, og de var mere eller mindre forsvundet allerede omkring 1920 i Storbritannien.

Bortset fra vadehavsøerne har brugen af de transportable badehuse eller *bademaskinerne* været mindre udbredt i Danmark. De kendes kun fra Fanø, hvor de store flade strande var velegnede til formålet.¹³ Badegæsterne på Fanø adskilte sig da også i begyndelsen en hel del fra den senere badeturisme langs den jyske vestkyst længere nordpå. På Fanø var der op gennem 1800-tallet tale om udpræget storborgerlige familier fra Hamborg og København, og badningen blev reguleret på samme måde, som ved de tyske badesteder, det vil sige: bestemte badetider, krav om sømmelig påklædning og brug af hestetrukne badevogne.¹⁴

Strandbesøg under sømmelige forhold

Brugen af badehuse placeret på standen eller ved vandet, kender vi fra adskillige steder fx Tisvildeleje i Nordsjælland, hvor Badehotellet (opført 1895) kunne tilbyde gæster strandbesøg under *sømmelige* forhold.¹⁵ At dømme efter de gamle fotografier fra Tisvildeleje er der ganske vist tale om badevogne med to store hjul. Husene blev dog ikke kørt ud i vandet, i stedet har hjulene lettet transporten af "husene" fra eksempelvis hotellet og ned til strandkanten, hvor de har fungeret som omklædningsrum.

Det stationære badehus optræder jævnligt i dansk litteratur fra Holger Drachmann og Gustav Wied til moderne forfattere som Hanne Marie Svendsen og Klaus Rifbjerg. Således skriver Gustav Wied (1858-1914) i romanen *Fædrene æde Druer* fra 1908 om datidens brug af badehuset: "Der laa i Lysningen, paa Grænsen mellem Plæne og Strand et Badehus. Døren vendte ud mod Havet, og fra

Badehuse på Vejers Strand.

Glade sommergæster på stranden.

en hvidmalet Flagstang vajede en lang, dannebrogssfarvet Vimpel. I dette Badehus næsten boede og levede Børnene, da de blev ældre, Sommerdagen lang. De klædte sig af og paa inde i Huset, laa og strakte sig på Strandbredden og lod sig gennembage af Solen, vadede ud og dukkede sig i Bølgerne, kom atter tilbage skinnende af Væde, rullede sig i Sandet og lod sig dænge til af hverandre, saa at deres smaa vævre Legemer så ud, som om de var pudrede, naar de igen plaskede ud i Vandet..."¹⁶

Forfatteren Aage Marcus (1888-1985) fortæller i sine erindringer *Den lange vej* (1969) om sin sommeropvækst ved Rungsted om en lidt anden variant af badehuset. Han skriver: "at bade inde fra stranden brugte man ikke dengang, men vi havde en bro med badehus og robåd".¹⁷ En tilsvarende udformning beskriver Herman Bang (1857-1912) i romanen *Haabløse Slægter* fra 1880 ligeledes fra badekulturens tidlige fase: "Snart vilde Høg bruge Bade, og de tilbragte nogle Dage ved Kysten. Han gik ved to Stokke, halvbaaret af William kom han saaledes ned til Badehuset. I Badekamret vilde han være alene, og Sønnen maatte

kun følge ham til Broen. Det var forfærdelige Øjeblikke for Williams ophidsede Fantasi, disse, i hvilke han i stirrende Angst ventede inde på Stranden, uafbrudt seende mod Badehusets Dør, der blev ved at være lukket Kvarter efter Kvarter, indtil den kolde Sved sprang frem paa den Ventendes Pande."¹⁸

Badehusene især som de beskrives hos Marcus og Bang beskriver har man næppe kendt på Vestkysten, hvor man ikke har brugt badebroer på samme vis. Til gengæld opfylder broen med badehuset næsten helt de samme krav til diskretion, som de udenlandske badevogne, men den kræver ingen hestekræfter, når den først er konstrueret.

Det lokale badehus' storhed og fald

Når det gælder vores eget område, kender vi badehuse fra flere af strandene fx i Vejers, Nymindegab og Sønderborg. I slutningen af 1800-tallet, begyndte man at se de første sommergæster på kroerne i Blåvand og Nymindegab. Det var det bedre borgerskab fra de større byer, primært København, der tog på landet om sommeren.¹⁹ I Nymindegab kan man vel nærmest sige, at sommergæsterne, fulgte i hælene på maleren Laurits Tuxen, der kom til stedet i 1879. Tuxen tog flere venner og elever med til den, for ham, eksotiske vestkyst, og grundlagde den lille malerkoloni, der opstod på stedet i de følgende år. Malerne og sommergæsterne kom fra de samme miljøer, og der var flere kunstneriske typer i blandt dem; komponister, digtere og forfattere.

Igennem det meste af 1800-tallet var det afsidesliggende Nymindegab et livligt fiskerleje i forårsmånederne fra påske til Skt. Hans, men her var aldrig tale om en egentlig landsby. I mange år var kroen, lodshuset og tolderboligen de eneste huse på stedet, og de var alle afhængige af fiskeriet og af stedets funktion som ladeplads for handel til Ringkøbing. Fiskeriet mistede sin betydning i slutningen af 1800-tallet, ca. samtidigt med malerkoloniens opståen og de første sommergæster.

Nymindegab ligger hvor hav og fjord mødes, og var, indtil dæmningen blev bygget omkring 1911, et lille færgeleje med en udsøgt beliggenhed og derfor også en oplagt feriestation. For de første sommergæster i Nymindegab har der næppe været tale om kurophold eller badeferie i samme forstand som på fx Fanø. Men for de der tog på landet har naturen og havluften formentlig spillet en ikke uvæsentlig rolle. Og havbadet helt sikkert også. Det er derfor helt naturligt, at badehusene var med helt fra starten. Nymindegabs tømrer, Adam Rauhe (1876-1964), havde stor glæde af sommergæsterne. Han byggede flere sommerhuse, og det var også ham, der lavede badehusene. Adam Rauhe startede med at leje badehusene ud, men efterhånden begyndte han også at sælge dem til nogle af de familier, der havde eget sommerhus.

Efterhånden som fiskeriet forsvandt, blev der også fiskerhytter ledige, og flere af dem blev solgt og brugt

som sommerhuse. Nogle af sommergæsterne kunne ikke nøjes med et sommerhus og slog sig permanent ned på stedet. Man kan altså i høj grad tale om, at sommergæsterne og deres badekultur var med til at grundlægge det Nymindegab, vi kender i dag. Badehusene har været en fast bestanddel af det Nymindegab, der opstod på det gamle fisker- og færgeleje.

Det er usikkert, i hvor høj grad de lokale tog badehusene til sig, men de hørte i hvert fald med til sommerbilledet, og de blev brugt af mange af de familier, der havde sommerhus på stedet. Badehusene kom typisk på stranden omkring 1. maj og stod der indtil midt i september, så man undgik efterårsstormene. Det synes at have været en almindelig procedure, for tilsvarende skriver Herman Bang i *Et september-Brev* fra 1882: "Altsaa ses vi i Oktober, naar Stormen begynder at piske Bladene, og I maa tage Badehuset ind"²⁰

Under den tyske besættelse af Danmark forhindrede den tyske besættelsesmagt, at husene blev opstillet på stranden, og badelivet blev afbrudt. I besættelsens sidste par år var stranden ved Nymindegab mineret og helt utilgængelig.²¹

Familien Schaumann købte, som nævnt omkring 1952, det sidste af Rauhes huse, der på det tidspunkt var noget forfaldent. Det har dog ikke været værre, end at det kunne sættes i stand og siden blive brugt af familien gennem næsten 30 år. Noget kunne tyde på at badehustraditionen fik en lille revival, efter krigen, for det var også på dette tidspunkt, at kromanden overtog transporten af badehusene, når de hvert for- og efterår på en anghænger blev kørt til og fra stranden, hvor de blev opstillet på samme sted. Kromanden opbevarede også badehusene om vinteren. De blev dog ikke længere udlejet, men var ejet af familier, der, ligesom Schaumanns, havde sommerhus i Nymindegab.

Traditionen holdt ved, indtil det blev forbudt at opstille badehusene på stranden, for familien Schaumanns vedkommende dog en lille smule længere, da Max, som

Familien Schaumann foran deres badehus på Nymindegab Strand. Familieoverhovedet Max Schaumann ses i den blå badekåbe. Foto: Finn Schaumann, ca. 1980.

nævnt, fik sin lidt usædvanlige dispensation. Efter hans død overdrog familien badehuset til Nymindegab Museum, hvor vores gæster kan opleve det.

På enkelte danske strande bruges badehusene endnu. Det gælder bl.a. i Løkken, i Rågeleje og i Tisvildeleje. De moderne badehuse findes i flere varianter i varierende størrelse fra omkring 1 m² op til måske 10 m², og det drejer sig om stationære huse placeret tilbagetrukket på stranden eller ved foden af klitten.

John V. Jensen kan kontaktes på jvj@vardemuseum.dk
Tine Lorange kan kontaktes på tbl@vardemuseum.dk

Noter

1. Klas Grinell: Att ta sig vatten över huvudet – om havsbadandets idéhistoria. I: Eva Ahlstedt (red.) *Under ytan, populärvetenskapliga föredrag om humanistisk forskning som hölls under Humanistdagarna den 12-13 november 2005 vid Göteborgs universitet*. Humanistdag-boken 18. Göteborg 2005, s. 98f.
2. Grinell, s. 99.
3. Jørgen Slettebo: Vesterhavsoernes badesteder. I: Frank Birkebæk m.fl. (red.) *Sommerglæder*. Arv og eje 1985, s. 15-16; se også Mariann Ploug: *Kurbad eller badeby. opdatering 2013*, s. 25-47.
4. Martin Hammerich: *Ewalds Levnet. Mest efter hans egne Meddelelser*. København 1861, s. 59.
5. Katrine Martensen-Larsen & og Søren Vadstrup: *Sommerhuset – Indretning, reparation og vedligeholdelse*. København 2008, s. 8.
6. Morten Hahn-Pedersen: *Fra badegæster og landliggere til masseturisme. Oversigt over kystturismens udvikling i Sydvestjylland*. *Sjæk'len* 2014, s. 11.
7. Ordbog over det danske sprog: "ferie".
8. Se Steen Bo Frandsen: *Vestkystens opdagelse som landskab og badested: Før i første halvdel af 1800-tallet*. I: Michael F. Wagner (red.) *Kyst, vand og borgerstand*. Den jyske historiker nr. 65 (oktober 1993). Aarhus 1993, s. 28; Slettebo, s. 16; Ploug, s. 25ff. Se også Niels Kayser Nielsen: *Vand og badeliv i moderniteten*. I: Erik A. Nielsen & Iben From: *Vandskel*. Silkeborg 2002, s. 66-72.
9. Se fx Søren Frandsen: *Badehusene ved Tisvilde strand*. *Tibirke-Vejby Årbog* 1987, s. 56-62.

Et rekonstrueret badehus har skabt blikfang foran Nymindegab Museum. Badehuset er bygget af det frivillige Gaf-laug efter Adam Rauhes model.

10. H.C. Andersens *Dagbøger 1825-1875*. Bind 2: 1836-44. København 1973, s. 430.
11. William Makepeace Thackeray: *Forfængelighedens Marked* (eng. *Vanity Fair*, udg. 1848), s. 292, da. udg., København 1977.
12. Slettebo, s. 20.
13. Martensen-Larsen, s. 10.
14. VIMU: "Fanø Nordsøbåd" http://www.vimu.info/general_04.jsp?id=mod_31_7&lang=da&u=researcher&s
15. Frandsen, s. 28.
16. Gustav Wied: *Fædrene æde druer*. København (1908) 1968, s. 23.
17. Aage Marcus: *Den lange vej*. København 1969, s. 34.
18. Herman Bang: *Haabløse Slægter*. København (1880), (DSL 2008), s. 108.
19. Mariann Ploug: *Kurbad eller badeby. opdatering 2013*, s. 45.
20. Herman Bang: *Vekslende Themaer* Bind 3, s. 1016.
21. Finn Schaumann, erindringsnotat.